

Sadâkati Test Etmek: Tartışmalı Bir Hatırâtın Etrafında Sertabip Mavroyani Paşa'nın Sorgusu

Kasım Hızlı*

Özet

Spiridon Mavroyani Paşa (d. 1817- ö. 1902), Sultan II. Abdülhamid'in şehzadeliğinden itibaren ilişki kurduğu, tahta geçtikten sonra yakın çevresine dâhil ettiği isimlerden biridir. İkilinin 1864 yılında başlayan tanışıklığı yıllar geçtikçe ilerlemiş, Mavroyani Paşa'nın sultana hekimlik yanında nedimlik ettiği durumlar da olmuştur. Uzun yıllara yayılan birliktelik Mavroyani Paşa'ya Sultan II. Abdülhamid'in sağlığı, özel hayatı ve dâhil olduğu politik süreçleri yakından takip etme fırsatı vermiştir. Mavroyani Paşa, 1846 yılında başlayan meslek hayatı boyunca tanıklık ettiği olayları 1879 yılından itibaren yazmaya başlamıştır. “Mémoires Sultaniques/Hatırât-ı Sultaniye” ismini verdiği anıları Sultan Abdülmecid dönemi, Sultan Abdülaziz'in hal'i, Sultan V. Murad'ın tahta çıkışı ve II. Abdülhamid döneminin ilk on beş yılını kapsamaktadır. 1892 yılında Mavroyani Paşa'nın eşinin ihbarı üzerine hatıraların varlığından haberdar olan II. Abdülhamid, paşanın sorguya çekilmesini istemiştir. Padişahın kararından haberdar olan Mavroyani Paşa Rus Büyükelçiliği'ne sığınmış, sefarethanede geçen bir gecenin ardından Yıldız Sarayı'nda sorguya çekilmiştir. Konutunda yapılan aramada ele geçirilen belge, mektup ve hatıralar tetkik edilerek muzır olanlar padişaha takdim edilmiştir. Mavroyani Paşa hatırat yazdığını kabul etmiş ancak yazdığı hatıralarda iddia edildiği gibi padişah ve hanedan aleyhinde ifadelere yer vermediğini beyan etmiştir. Paşa, Rum Patrikhanesi'nde rahipler huzurunda icra edilen yemin merasiminin ardından eski görevine devam etse de sonraki yıllarını kontrol altında geçirmiştir. Bu çalışmada kadrolarına karşı güven problemi yaşayan II. Abdülhamid'in, şehzadelik yıllarından itibaren özel hayatı ve politik kararlarına yakından tanıklık eden Sertabip Mavroyani Paşa'yla yaşadığı gerilim ortaya konacaktır. Gerilime sebep olan hatıratın mahiyeti ve mevcudiyeti hakkında bilgi verilecek, Mavroyani Paşa'nın aklanma sürecinde tabi tutulduğu sadakat testine yer verilecektir. Padişah ve sertabip arasındaki patrimoniyal ilişki tarzı ortaya konacak, yaşanan olayların II. Abdülhamid'in yönetim tarzı içindeki yeri ile Mavroyani Paşa'nın kişisel ve meslekî kariyerine yaptığı etki incelenecektir.

* Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Başkanlığı, İstanbul/
TÜRKİYE, kasimhizli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7265-5522,
DOI: 10.37879/9789751756442.2023.50

Anahtar Kelimeler: Spiridon Mavroyani Paşa, Sultan II. Abdülhamid, Hatrât-ı Sultaniye, Patrimonyalizm.

Testing the Loyalty: Questioning of Mavroyéni Pasha, the Chief Physician, Around a Controversial Memoir

Abstract

Spiridon Mavroyéni Pasha (b. 1817 - d. 1902) is one of the figures with whom Sultan Abdülhamid had relations since his princehood and included in his close circle as he was brought up to the throne. The acquaintance of the two, which started in 1864, has progressed over the years, and except being the chief physician Mavroyéni Pasha served the sultan in many occasions. The long-term partnership gave Mavroyéni Pasha the opportunity to closely observe the health, private life and the political conducts of the Sultan. Starting from 1879 Mavroyéni Pasha took up writing about the events he witnessed throughout his career, which started in 1846. His memories, named “Mémoires Sultaniques”, cover the period of Sultan Abdülmecid, the dethronement of Sultan Abdülaziz, the accession of Sultan Murad V, and the first fifteen years of the reign of Abdülhamid II. On the notice of Mavroyéni Pasha’s wife, Abdülhamid, who was aware of the existence of the memories, wanted the pasha to be questioned. Having been aware of the Sultan’s decision, Mavroyéni took refuge in the Russian Embassy. Spending the night in the embassy, he was taken into custody and interrogated in Yıldız Palace; documents, letters and memories found during the search of his residence were examined and those mischievous were presented to the Sultan. Mavroyéni Pasha admitted that he wrote them himself, yet asserted that he did not include statements against the sultan and the dynasty as alleged. Although the Pasha resumed his former duty after the oath ceremony taken place in the presence of the priests in Greek Patriarchate, he spent the following years under control. In this study, the tension between Abdülhamid, who had a problem of trust with almost all his staff, with Mavroyéni Pasha the chief physician, who witnessed his private life and political decisions since the former was a prince, will be revealed. Information will be given about the nature and existence of the memoir that caused tension, and the loyalty test that Mavroyéni Pasha was subjected to during the acquittal process will be touched upon. The patrimonial relationship between the sultan and the chief physician will be revealed, and how the events effected the administrative style of Abdülhamid, and the personal and professional career of the Pasha is to be examined.

Keywords: Spiridon Mavroyéni Pasha, Sultan Abdülhamid II, Mémoires Sultaniques, Patrimonialism.

Giriş

Dr. Spiridon Mavroyani Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in şehzadeliginden itibaren yakınında bulunmuş isimlerden biridir. Asıl görevi sertabiplik olan Mavroyani Paşa, uzun yıllar sarayda görev almanın sağladığı avantajla padişahın özel hayatı ve dâhil olduğu politik süreçleri yakından takip etme imkânı bulmuştur. Meslek hayatı boyunca şahit olduğu önemli olayları 1879 yılından itibaren yazmaya başlamıştır. “Mémoires Sultaniques/Hatırât-ı Sultaniye” ismini verdiği anılarında, 1875 yılından itibaren yaşanan siyasi olayları sarayı yakından tanıyan bir doktorun gözüyle aktarmıştır. II. Abdülhamid'le aralarındaki güven ilişkisi, padişahın hatıraların varlığından haberdar olması üzerine yerini şüphe ve güvensizliğe bırakmıştır. Bu çalışmada, kadrolarına karşı güven sorunu yaşayan II. Abdülhamid'in, başhekimi Mavroyani Paşa ile yaşadığı gerilim ele alınmıştır. Mavroyani Paşa'nın hatıralarının sebep olduğu iltica ve sorgu süreci, padişahla sertabip arasındaki patronaj durumu, yaşanan olayların II. Abdülhamid'in yönetim tarzı içindeki yeri ve yaşananların Mavroyani Paşa'nın kişisel ve meslekî kariyerine yaptığı etki incelenmiştir.

Biyografisi

Mavroyani Paşa, Babıali tercümanlarından Spiridon Mavroyani Efendi'yle Sımarğa Karaca Hanım'ın oğludur. 3 Eylül 1817 tarihinde İstanbul Tarabya'da doğmuştur.¹ Mavroyani Paşa'nın ailesi köken olarak Paros Adası'ndandır. Mavroyani ailesinin bireyleri arasında Divan-ı Hümayun Tercümanlığı ve Eflak

Beyliği yapmış kişiler bulunmaktadır. Mavroyani Paşa ilk eğitimini Yeniköy'deki kilise mektebiyle Heybeliada'daki Ticaret Mektebi'nde almıştır. Viyana Üniversitesi'nde tıp eğitimi görerek hekimlik diploması almıştır. Fransızca, Almanca, eski Yunanca, Latince ve Türkçe öğrenmiştir. 1846 yılında Osmanlı Devleti'nin

1 Mavroyani Paşa'nın biyografisi, Osmanlı Arşivi'ndeki resmî sicil kaydından ve dönem kaynaklarından hareketle yazılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİDD.), 2/32; Théodore Blancard, *Les Mavroyéni Histoire d'Orient*, C II, Ernest Leroux, Paris 1909, s. 397; “Müteveffa Mavroyani Paşa”, *İkdam*, S. 2728, 24 Ocak 1902, s. 2; “Resimlerimiz”, *Servet-i Fünun*, 24 Kanunısani 1317, S. 563, s. 269-270; “Devletlü Mavroyani Paşa Hazretleri”, *Sıhhat*, S. 42, 9 Eylül 1885, s. 166; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, C XI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 77-78; Hüsrev Hatemi, “Mavroyani Paşa'nın Hayatı”, *Tarih ve Toplum*, S. 8, 1984, s. 4; Mavroyani Paşa'nın ölüm tarihinin 1815 olduğuna dair bir kayıt için bk. Angelo Mariani-Armand Silvestre, “Mavrogény Pacha”, *Album Mariani*, C 2, Librairie Henry Floury, Paris 1896 (sayfalar numaralı).

hizmetine girmiş, 750 kuruş maaşla Tophane-i Âmire Hastanesi tabipliğine tayin edilmiştir. 1848 yılında hastane ve mekteplerde gözlem yapmak üzere Paris'e gitmiştir. 1849 yılında Maltepe Hastanesi tabipliğine, aynı yılın sonunda Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Hıfzıssıhha Emrâz-ı Umumiye hocalığına tayin edilmiştir. 1859 yılında miralay rütbesiyle Emrâz-ı Dahiliye muallimliğine tayin edilmiştir.²

Zatürreye yakalanan Sultan Abdülmecid'i ölmeden önce muayene eden doktorlar arasında bulunmuştur.³ 1861 yılında dört bin kuruş maaşla Beyoğlu Temyiz Meclisi azalığına memur olmuş, 1862'de Saray-ı Hümayun tabipliğine girmiştir. 1875 yılında ser-etibba-yı şehriyari tayin edilmiştir. 1878 yılında ek görev olarak Meclis-i Ayan azalığına tayin edilmiştir. 23 Nisan 1883 tarihinde vezirlik rütbesi verilerek paşa olmuştur.⁴ 1884 yılında Mekatib-i Tıbbiye-i Şahane Umum Hastaneler Sermüfettişliği ek memuriet olarak verilmiştir.⁵

Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye reisliği yapmıştır. 1888 yılından itibaren *Ceride-i Emakinü's-Sıhha (Gazette Des Hopitaux)*⁶ isimli Türkçe-Fransızca mecmuayı çıkarmıştır.⁷ Tıpla ilgili makaleleri ve yayınlanmış kitapları vardır.⁸ 22 Ocak 1902 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.⁹ Cenazesi Beyoğlu'ndaki Panayia İso Dion Kilisesi'nde yapılan merasimin ardından Tarabya'da toprağa verilmiştir. Cenaze masrafları Hazine-i Hassa'dan karşılanmıştır.¹⁰

2 BOA, DH.SAİDd., 2/32; Blancard, *age.*, s. 398-410.

3 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Abdülmecid'in Ölümü", *Akşam*, S. 10043, 2 Ekim 1946, s. 5.

4 BOA, DH.SAİDd., 2/32; Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosofografik Rehber*, Isis Press, İstanbul 1999, s. 90.

5 "Devletlü Mavroyani Paşa Hazretleri", *Sıhhat*, S. 42, 9 Eylül 1885, s. 166.

6 *Ceride-i Emakinü's-Sıhha*'ya saraydan düzenli olarak mali destek sağlanmıştır. BOA, İrade Hususi (İ.HUS.), 71/35.

7 Doktor Pardo, "Doktorluklarının Ellinci Sene-i Devriyesi Olmak Mülahebesiyle Devletlü Mavroyani Paşa Hazretlerinin Terceme-i Haline Dair Malumat", *Ceride-i Emakinü's-Sıhha*, Ocak-Şubat 1894, S. 94-95, s. 15-19.

8 Eserleri için bk. Feza Günergün, "Spiridon Mavroyeni Pacha (1817-1902) Et Sa Contribution à la Diffusion des Sciences Médicales dans L'empire Ottoman", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C 6, S. 1, 2004, s. 51-52; Taner Timur, "Mavroyani Paşa Anlatıyor: Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu?", *Tarih ve Toplum*, S. 6, Haziran 1984, s. 30-35.

9 "Vefat", *İkdam*, S. 2727, 23 Ocak 1902, s. 2.

10 "Müteveffa Mavroyani Paşa", *İkdam*, S. 2728, 24 Ocak 1902, s. 2.

Resim 1: Sertabip Mavroyani Paşa
("Resimlerimiz", Servet-i Fünun, S. 563, 24 Kanunısani 1317, s. 269)

Mavroyani Paşa'nın ilk eşi Marie Calliady'dir.¹¹ Eleni isminde bir kızıyla Alexandre ve Dimitraki isminde iki oğlu vardır. Alexandre Mavroyani, Washington ve Viyana elçiliği yapmıştır.¹² Diğer oğlu Dimitraki Mavroyani de Hariciye mensubudur,

11 Blancard, *age.*, s. 409.

12 Alexandre Mavroyani (1848-1929): Aralık 1886 ile Mayıs 1896 tarihleri arasında Washington elçiliği yapmıştır. Babasının gözden düşmesi üzerine elçilikten alınmıştır. Mart 1902'den Temmuz

Trieste Başkonsolosluğu yapmıştır.¹³ Mavroyani Paşa, ilk eşi Marie Hanım'ın 1875 yılında ölümüyle İzmiralda Hanım'la evlenmiştir. On dokuz senelik eşi İzmiralda Mavroyani'den 1895 yılında sorunlu şekilde ayrılmıştır.¹⁴

II. Abdülhamid'in Başhekimi

Şehzadeliğinde ağır bir hastalık geçiren Abdülhamid Efendi'yi saray hekimi Kız Mehmed Bey tedavi edemeyince Dolmabahçe eczanesinde nöbette bulunan Doktor Mavroyani Bey saraya çağrılarak şehzadeyi muayene etmiş ve verdiği ilaçlarla kısa zamanda iyileşmesini sağlamıştır. 1859 yılında başlayan tanışıklık II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla Mavroyani Paşa'yı saraydaki özel konumuna taşımıştır.¹⁵ II. Abdülhamid, "*Mavroyani Paşa'dan sonra ben iyi hekim bulamadım*" diyerek paşanın tıptaki ihtisasını dile getirmiştir.¹⁶

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı esnasında Yıldız Sarayı'nda elli yakın doktor görev yapmıştır. Bunlardan bir kısmı padişah ve haremın sağlık sorunlarıyla ilgilenirken diğerleri saray görevlilerinin muayenesiyle ilgilenmiştir. Otuz üç yıllık hükümdarlığında birkaç defa ciddi rahatsızlık geçiren II. Abdülhamid bu rahatsız-

---

1904'e kadar Sisam Beyi olarak görev yapmıştır. Aralık 1908'de Meclis-i Ayan azalığında bulunmuştur. Kasım 1911 ile Ekim 1912 tarihleri arasında Viyana Büyükelçiliği yapmıştır. Konstantina Andrianopoulou, *Alexander Mavroyeni Bey: From The 19th Century Reform Era to the Young Turk Revolution Through the Life and Ideology of a Neophanariot Ottoman Bureaucrat*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 41-50; Sinan Kunalalp, "Ottoman Diplomatic and Consular Personnel in the United States of America, 1867-1917", ed. Nur Bilge, Criss, Selçuk Esenbel, Tony Greenwood, and Louis Mazzari (editors), *American Turkish Encounters: Politics and Culture, 1830-1989*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2011, s. 102; Kunalalp, *age.*, s. 90.

13 Dimitraki Mavroyani (1858-1919): 1850 yılında İstanbul'da doğmuştur. Rum ve Fransız mektepleri ile Beyoğlu Rum Mektebi'nde eğitim görerek diploma almıştır. İngiltere'de edebiyat ve felsefe tahsili görmüştür. Rumca, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilmektedir. Yabancı edebiyat hakkında eserleri vardır. 8 Ekim 1884'te Fiume konsolosluğuna memur oldu. 22 Mart 1886'da Malta Başkonsolosu olmuştur. 27 Mart 1887'de Marsilya Başkonsolosu. Uzun süre boşta kaldıktan sonra babasının delaletiyle Trieste Başkonsolosluğuna tayin edilmiş, bu görevden istifa etmiştir. BOA, Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Belgeleri (HR. SAİD), 3/27; Kunalalp, *age.*, s. 90.

14 BOA, Yıldız Sarayı Hususi Maruzat (Y.A.HUS.), 319/97 (3 Ramazan 1315/25 Ocak 1895).

15 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Abdülmeccid'in Kadınları ve Çocukları", *Akşam*, S. 10243, 23 Nisan 1947, s. 5; Doktor Pardo, *agm.*, s. 18; Blancard, *age.*, s. 702-703; Arzu Terzi, "Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilât ve İdaresi (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C 11, S. 1, 2010, s. 54-55.

16 Atf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, haz. M. Metin Hülâgu, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 323.

lıklarında Alman imparatoru II. Wilhelm aracılığıyla Profesör Bergman ve Doktor Bier'i getirterek tedavi olmuştur. Bu istisnai haller dışında hususi doktorlarını yerli hekimler arasından seçmiştir. Doktor Arif, İsmet, Said, İbrahim, Mukim, Nafiz, Nureddin, Cemil ve Ömer Paşa hususi hekimlerindedir. Cerrah Emin Paşa ile Mavroyani Paşa ise şehzadelüğünden beri padişahın hastalığıyla ilgilenen hekimlerdir. Genellikle hekimlerine güvenen padişahın kimi zaman uygulanan yanlış tedaviler sebebiyle güveninin sarsıldığı durumlar olmuştur. II. Abdülhamid'in Mavroyani Paşa'ya güveninin sarsılması 1880 yılının ortalarına rastlamaktadır. 1885 yılında padişahının sırtında çıkan küçük bir çıban, Mavroyani Paşa ve Osman Paşa'nın muayenesi sonucu büsbütün azarak padişahı yatağa düşürmüştür. İlk defa bu hastalık sırasında Selamlık Alayı'na çıkamamış ve Şehzade Burhaneddin Efendi adına bazı vasiyetlerde bulunmuştur. Doktor Arif Bey'in tedaviyi üstlenmesiyle padişah iyileşmiştir. II. Abdülhamid tarafından tahlil ettirilen eski ilaçlar şüpheli bulunmuştur. Tamamıyla iyileşen padişah Mavroyani Paşa'yı huzuruna çağırarak, "Nasıl odu da bu yanlışlığı yaptınız" diyerek paşayı sorguya çekmiştir. Ağlayan ve yemin ederek padişaha teminat veren Mavroyani Paşa, "Sarhoştum, anlayamadım" diyerek affını istemiştir. II. Abdülhamid, Mavroyani Paşa'yı emektarlığından dolayı affetmiş fakat bu tarihten sonra hususi doktoru olarak kullanmamış hatta sarayda hekimlik etmesine müsaade etmemiştir.¹⁷

Saray İdaresi ve Patronaj

Babıali'nin yetki ve icra imkânlarını Yıldız Sarayı'nda toplayan II. Abdülhamid, kurduğu saray merkezli yönetim biçimiyle çevresinde kendisine bağlı bir "mukarreb" grubu oluşturmuştur.¹⁸ Bu grubun temelini, padişaha şehzadelüğünden itibaren hizmet eden yakın çevresi teşkil etmiştir. Padişahın yakın çevresiyle kurduğu bağ, patrimonyal özellik arz etmektedir. Devleti oluşturan tüm siyasi ve idari yapının padişahın kişisel egemenliği altında olduğu patrimonyal sistemde, padişah karar alma süreçlerinde aktif roller üstlenmiştir. II. Abdülhamid yakın çevresiyle sadâkat temelli ilişki kurmuş, "saltanatın cömertlik çeşmesinden" verdiği atiyelerle

17 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 283-284; Ziya Şakir, "Yıldız Sarayı'nda 33 sene Bir Haremağasının Hatıraları", *Son Posta*, 15 Ocak 1938, s. 10, 46-47.

18 II. Abdülhamid iktidarında saray merkezli yönetimin ortaya çıkışı için bk. Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, haz. İsmet Miroğlu, Berekat Yayınevi, İstanbul 1983, s. 161; *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010, s. 338; François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul 2006, s. 60; Ziya Şakir, *Yarım Asır Evvel Biz İdaire Edenler*, Çatı Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 80; Semih Mümtaz S., *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1948, s. 54.

kendisine olan bağlılıklarını artırmıştır. Yüksek maaş ve ihسانlarla kendisine karşı borçlu hissettirdiği bendeğânını görev sınırlarını aşan işlerde kullanarak Babialı bürokrasisini aşma imkânı elde etmiştir.¹⁹

Mavroyani Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in şehzadeliğinden itibaren güvenini kazanan, sultanın başhekimî olması sebebiyle canını emanet ettiği sadık bendelelerinden biridir. Paşa, yakın çevresine dâhil olduğu II. Abdülhamid'e resmî görevi olan hekimlik yanında siyasi aracılık ve tercümanlık yaparak görev sınırlarını aşan pozisyonlarda da istihdam edilmiştir. Özellikle II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında meydana gelen savaş ve darbe girişiminde padişahın karşılaştığı politik süreçlerde yanında olmuştur. V. Murad'ı tekrar tahta geçirmek için 1878 yılında gerçekleşen Ali Suavi Olayı sonrasında bunalımlı günler geçiren ve her şeye şüpheyle yaklaşan II. Abdülhamid'in güvenini kaybetmeyen kişilerden biri Mavroyani Paşa olmuştur. Bu çalkantılı günlerde padişaha desteği sadece hekimlik ve nedimlikle sınırlı kalmamıştır. Aynı günlerde Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri sırasında padişahın İngiliz elçisi Austen Henry Layard'la yaptığı görüşmelere iştirak etmiştir. II. Abdülhamid'le İngiliz elçisi Layard arasında 29 Mayıs 1878 tarihinde gerçekleşen görüşmenin tercümanlığını, Divan-ı Hümayun Tercümanı ya da çoğu kez padişahın tercümanlığını ifa eden Mabeyn Feriki İngiliz Said Paşa yerine Mavroyani Paşa yapmıştır. Padişah, elçi ve Mavroyani Paşa'nın katıldığı görüşmede II. Abdülhamid, Ali Suavi Olayı'na benzer bir kalkışmada hayatına kastedilir ya da ülkeyi terke zorlanırsa kendisi ve ailesinin İngiltere tarafından himaye edilip edilmeyeceğini, ülkeden kaçmalarına yardımcı olup olmayacağını sormuştur. Layard, padişaha güvence vererek İngiltere'nin yanında olduğunu söylemiştir. Ayrıca, padişahın özel taleplerini Mavroyani Paşa ve İngiliz Said Paşa aracılığıyla kendisine iletebileceğini belirtmiştir.²⁰

93 Harbi yenilgisi, Ali Suavi Olayı, Scalieri-Aziz Bey Komitesi,²¹ Kıbrıs'ın İn-

19 Arminius Vámbéry, "Personal Recollections of Abdul Hamid II and His Court", *The Nineteenth Century and After*, C. 66, S. 389, 1909, s. 71; *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, s. 55; Georgeon, age., s. 232.

20 *The Queen's Ambassador to the Sultan Memoirs of Sir Henry A. Layard's Constantinople Embassy 1877-1880*, ed. Sinan Kuneralp, The Isis Press, İstanbul 2009, s. 385-386; Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 415-416.

21 V. Murad'ı Çırağan Sarayı'ndan kaçırarak tahta geçirmek isteyen komitenin liderlerinden Cléanthi Scalieri, komitenin açığa çıkması üzerine Atina'ya kaçmış, II. Abdülhamid'le irtibat kurabilmek için eski dostu Mavroyani Paşa'yla mektuplaşmıştır. Edhem Eldem, *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları V. Murad ile Cléanthi Scalieri*, C I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 104-105.

gilizlere devri gibi Sultan Abdülhamid döneminin kritik olaylarına ve padişahın psikolojisinin evrildiği süreçlere sarayın merkezinde tanıklık eden Mavroyani Paşa, deyim yerindeyse tam bir sır küpüdür. Göstereceği bir sadâkatsizlik belirtisi, yayınlayacağı bir hatırat ya da ifşaat padişaha olan yakınlığı bilindiğinden II. Abdülhamid'in saltanatını zedeleyecek cinstendir. Mavroyani Paşa'nın anıları, İstanbul'daki şöhreti sebebiyle iç muhalefetin eline koz verebileceği gibi Avrupa'daki popülaritesi sebebiyle yurt dışı muhalefet ve yabancı basına güçlü argümanlar sağlayacak potansiyel taşımaktadır. Tıp adamlarının, özellikle Mavroyani Paşa'nın, padişahın özel hayatı ve politikalarına olan etkisi Avrupalıların merakla takip ettiği konulardandır.²² Paşa aleyhindeki iddiaların 1892 yılında artması üzerine II. Abdülhamid derhal harekete geçmiştir.

Sorgu

Mavroyani Paşa, hekimlik hatalarından kaynaklanan sıkıntılar yanında kimi zaman siyasi sebeplerle padişahla karşı karşıya gelmiştir. II. Abdülhamid'le Mavroyani Paşa arasındaki güven sorunu 1892 yılında had safhaya ulaşmıştır. İlk ciddi kriz, 1892 yılının yaz aylarında Mavroyani Paşa'nın Girit Ruamlarını devlet aleyhinde kıskırttığı iddiaları üzerine yaşanmıştır. Girit vali vekili Çorluluzâde Mahmud Celaledin Paşa, 18 Temmuz 1892 tarihinde Mavroyani Paşa aleyhinde ihbarda bulunarak paşanın Girit Ruamlarına mahzarlar hazırlattığını, imtiyaz ve reform için saraya baskı yapılmasını teşvik ettiğini bildirmiştir.²³ Mavroyani Paşa saraya çağrılarak aleyhindeki iddialara cevap vermesi istenmiş, "böyle bir hareket ve teşvikâta bulunursa cidden mesul olacağı" ihtar edilmiştir. Paşa, kesinlikle böyle bir tahrik ya da teşvikte bulunmadığını, otuz beş senelik hizmet-i sadakatkâraneden sonra padişaha ihanet edemeyeceğini bildirmiştir.²⁴

Mavroyani Paşa'nın özel hayatında yaşadığı sorunlar, aynı yıl paşayı padişahla bir

22 Paul de Réglâ, "Son Exc. Mavrogény Pacha", *La Revue Diplomatique*, S. 45, 5 Kasım 1892, s. 2; Paul de Réglâ, *Au Pays de l'Espionnage: Les Sultans Mourad V et Abd-ul-Hamid II*, Librairie J. Strauss, Paris 1902, s. 42-43; Sidney Whitman, *Turkish Memories*, William Hainemann, London 1914, s. 206; Taner Timur, "Son Dönem Osmanlı Hekimleri Üzrine Birkaç Not", *Tarih ve Toplum*, S. 14, 1985, s. 6.

23 Mahmud Celaledin Paşa'dan iddiasını teyit edecek belge talep edildiği halde herhangi bir belge sunmaması, Mahmud Celaledin Paşa'nın bilinen jurnalciliğine hamledilebilir. Mahmud Celaledin Paşa'nın jurnalciliği hakkında bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mahmut Celalettin Paşa'ya Dair I-II", *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 49-50, Ocak-Şubat 1954, s. 2907, 2841

24 BOA, Yıldız Sarayı Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.), 26/86 (23 Zilhicce 1309/18 Temmuz 1892).

kez daha karşı karşıya getirmiştir. Madam İzmaralda, kocasının genç ve güzel bir Fransız kadınıyla (Madam V.) olan ilişkisini öğrenince saraya ihbarda bulunmuştur. Mavroyani Paşa'nın 1879 yılından beri saray olaylarına dair günlük tuttuğunu, günlükte padişah aleyhinde dil kullandığını, V. Murad'ın tahttan indirilmesi ve sağlık sorunlarını irdelediğini, yazdığı hatıraları Paris'te yayınlamayı planladığını, *La Turquie Contemporaine* ve *Le Yıldız* gazetelerinin sahibi Yorgiyadis (Georgiadés)²⁵ ile haberleşmekte olduğunu ihbar etmiştir.²⁶

Madam İzmaralda'nın jurnali üzerine Mavroyani Paşa'nın konutu ve sevgilisi Madam V.'nin evinde arama yapılmış, ele geçirilen hususi evrak saraya nakledilmiştir. Üç torba evrak üzerinde yapılan inceleme sonucu “muzır” olanlar ayrılmış, özetleri çıkarılarak padişaha sunulmuştur. Evraklar arasında dikkat çekici nitelikte olanlar paşanın hatıralarının 152 sayfalık bölümü, özel mektuplaşmalar ve bir in-tihar notudur:

- Bir süredir aranan “Hatırât-ı Sultaniye” başlıklı muzır muhtıranın Rumcası'dır. Yüz elli iki sayfası mevcuttur. Girişte “Mémoires Sultaniques” yani “Padişaha Dair Muhtıralar” yazmaktadır. Paşa bu hatıraları Yıldız Sarayı'nda ve saraya yakın konumdaki evinde yazmıştır. Yazmaya başladığı tarih 6 Ekim 1879'dur. Eser, bir heyet-i vükela değişikliğinin gündemde olduğu sırada bahçe gezintisi esnasında II. Abdülhamid'in Mavroyani Paşa'yla yaptığı sohbetle başlamaktadır. Padişah, hekimine Osmanlı Devleti'nin genel durumunun kötülüğünden bahsetmiş, böyle bir devletin Avrupa'da bekasının mümkün olmadığını, bu sebeple Avrupa hükümetlerinin yayılmacı emellerine hedef olduğunu, bu durumun sebebinin ise İstanbul'un fethinden beri Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlere şer'-i şerifin emrettiği müsaade olduğunu söylemiştir. Hatıratta devlet adamlarından özellikle Said, Mehmed Rüşdü, Sava, Damat Mahmud, Cevdet, Kadri, Subhi, Hüseyin Avni, Mahmud Nedim, Hacı Rasim, Ali Saib ve Arifi Paşa'dan bahsedilmiştir. Hatıralar Sultan Abdülmecid döneminden başlamakta, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişi ve ölümünü kapsamaktadır. Küçük Said Paşa hakkında güzel ve koruyucu bir dil kullanılmıştır. Bu hatırat hakkında tam bir fikir edinebilmek için tamamının tercüme edilmesi gerektiği, bunun ise padişahın emrine bağlı olduğu bildirilmiştir.

25 *La Turquie Contemporaine* ve *Le Yıldız* gazeteleri Paris'te Georgiadés tarafından çıkarılmış muhalif içerikli Fransızca ve Türkçe-Fransızca gazetelerdir. Muammer Göçmen, *İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri (1889-1902)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 98-107.

26 “Turquie”, *La Patrie*, 1 Novembre 1892, s. 2; “Turquie”, *Le Temps*, 1 Novembre 1892, s. 2; Blancard, *age*, s. 438-439.

Sadâkati Test Etmek: Tartışmalı Bir Hatırâtın Etrafında Sertabip
Mavroyani Paşa'nın Sorgusu

1217

- Mavroyani Paşa'nın Osmanlı Devleti hakkında yazdığı bir makalenin *Revue Liberté*'de yayınlanacağına dair bir Fransız gazeteciye ait mektup.
- Hüseyin Avni Paşa ve Mütercim Rüşdü Paşa'nın biyografisi. Hatırasına yazmak üzere hazırlanmış olma ihtimali vardır.
- Esad Paşazade Rifat Bey'in eşi ve Teşrifatçı Kamil Bey'in²⁷ kızı olup dul kaldığı zamandan beri Doktor Zambako'nun kapatması olarak Hıristiyan gibi yaşayan Sare Hanım'ın Mavroyani Paşa'ya gönderdiği Fransızca mektuplar. İkisinin gayrimüşru münasebet içinde bulunduğu anlaşılmaktadır.
- Mavroyani Paşa ile aşk yaşadığı anlaşılan Adeviye isimli Müslüman bir kadına ait mektuplar. Adeviye Hanım'ın Yoklama Katibi ve Mavroyani Paşa'nın hususi katibi iken vefat eden Edhem Efendi'nin karısı olma ihtimali kuvvetlidir.
- Fransız tiyatrosunda oyunculuk eden bir Fransız fahişeye ait 1891 yılına ait Fransızca mektuplar. Mavroyani Paşa aracılığıyla padişahattan alınan nişan ve madalyanın berati gönderilmediğinden padişah aleyhine sözler içermektedir.
- Maarif Nazırı Münif Paşa'nın Darulmuallimât öğrencisi bir kızla olan vukuati sebebiyle yazılmış bir hiciv şiiri. Padişaha arz edilmek üzere ayrılmıştır.
- Mavroyani Paşa'nın Patrikhane meselesinde Osmanlı hükümeti tarafında yer aldığına dair Yunan gazetelerinden birinde yayınlanan mektubun tezkibi. Tekzip metninde Mavroyani Paşa'nın Yunan sevgisinin, Türklere olan muhabbetinden fazla olduğu ve bütün Rumlar'ın kendisine ümit beslediği yazılıdır.
- Madam Mavroyani'nin, Mavroyani Paşa'ya hitaben yazdığı pusula. Mavroyani Paşa'ya hitaben padişah hakkında, “Sizin necip zâliminiz” ifadesi yer almaktadır.
- Madam Mavroyani'nin, Mavroyani Paşa'ya mektubu. Mektupta, “Zat-ı şahanenin hasta olduğunu yazıyorsun. Her ne kadar teessüf ettimse de bana ettiğin eziyetlerin cezasını çekiyor. Sen kazaya uğradığın vakit para vermediği için bunu Allah başına getirmiştir” ve “Senin aklın bize lazımdır, sen de efendin gibi deli olma” sözleri yazılıdır.
- Paris'te Paul de Régla tarafından padişah ve hükümet aleyhinde yayınlanan İstanbul Batakaneleri isimli kitabın bir nüshası.²⁸

27 “Mahşer Midillisi” namıyla bilinen Kamil Bey.

28 Paul de Régla, *Les Bas-fonds de Constantinople*, Tresse and Stock, Paris 1892, 400 s.

- Mavroyani Paşa'nın eşine yazdığı, “*Sen bunu aldığın vakit ben irtihal etmiş bulunacağım*” cümlesiyle başlayan kâğıt. Mavroyani Paşa'nın intihar edeceği, gizli vasiyetnamesinin birer nüshasının Patrikhane'de, Adliye Nezareti'nde ve Sava Paşa'da bulunduğu ve vasiyetnamenin icrasına bu kişi ve kurumları memur ettiği yazılıdır.²⁹

Evrakların incelenmesi sonrasında saraya çağrılan Mavroyani Paşa'nın ilk sorgusu II. Abdülhamid tarafından yapılmıştır. Padişah, sekiz ciltlik hatırat konusunda bilgi istemiştir. Paşa anılarının II. Abdülhamid devri olaylarından, hünkârla yaptığı konuşmalardan ve devlet adamlarına dair bilgilerden ibaret olduğunu söylemiştir. Anılarını yaşarken yayınlamayacağını, ölümünden birkaç yıl sonra yayınlamayacağını ifade etmiştir. Hatıralarını, tarih uğruna ve II. Abdülhamid'in hükümdarlığını övmek için yazdığını belirtse de padişahın şiddetli tepkisine maruz kalmıştır. II. Abdülhamid, paşayı hainlikle suçlayarak kendisine en ağır cezayı vereceğini tehdit edici kelimeler kullanarak dile getirmiştir. Kendisine bir baba gibi muamele ettiği, vezirlik rütbesiyle onurlandırdığı, yüksek maaş ve atiyelerle refaha kavuşturduğu halde karşılığında nankörlük gördüğünü söylemiştir. Ayasofya'yı almak isteyen palikaryalar gibi davranmakla itham etmiştir. Paşanın suçlamaları kabul etmemesi ve bağlılığını bildiren cümleler sarf etmesi üzerine II. Abdülhamid yumuşamış, aralarındaki kadim dostluğa vurgu yaparak hatıraları kısa sürede kendisine teslim etmesini istemiştir. Paşa, anıları arayıp bulmaya çalışacağını, ancak ayrılık aşamasındaki eşinin çalmış olabileceğini belirtmiştir. Padişah, birkaç gün sonra Mavroyani Paşa'yı tekrar huzuruna çağırarak anıları istemiştir. Yaptığı aramalara rağmen anıları bulamadığını bildiren paşa, ayrı yaşadığı eşinin evine giderek anıları bulup getirebileceğini söyleyerek saraydan ayrılmıştır.³⁰

Padişahın artan öfkesinin sonuçlarını kestiremeyen Mavroyani Paşa, 26 Ekim 1898 tarihinde Rus Sefarethanesi'ne sığınmıştır. II. Abdülhamid döneminde padişahla sorun yaşayan yüksek rütbeli devlet görevlileri, sarayın vereceği cezanın boyutlarını kestiremedikleri için kendilerine yakın hissettikleri yabancı güçlerin elçiliklerine sığınmışlardır. Midhat Paşa'nın İzmir Fransız Konsolosluğu'na, Sadrazam Kamil Paşa'nın İngiliz Konsolosluğu'na, Sadrazam Said Paşa'nın İngiliz Elçiliği'ne iltica etmeleri bunun tipik örneklerindedir.³¹ Mavroyani Paşa da üzerindeki saray baskısının artması üzerine kendisine siyasi himaye aramıştır.

29 BOA, Y.PRK.BŞK., 28/33 (12 Rebiulahir 1310/2 Kasım 1892).

30 Blancard, *age*, s. 442-443.

31 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, C VI-X, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 1027, 1381.

Mabeynci Ragıb Bey, elçiliğe giderek Mavroyani Paşa'yı gece yarısı tevkif etmek istemişse de paşanın dostu Rus elçisi Nelidof, paşa hakkında adalete sığmayacak bir muamele yapılmayacağına dair vaat istemiştir. Padişahın verdiği güvence üzerine Mavroyani Paşa zabıtaya teslim edilerek Yıldız Sarayı'na nakledilmiş ve sekiz gün tutuklu kalmıştır. Gidiş Müdürü Hacı Mahmud Efendi, Ragıb Bey, Ahmed Celaleddin Paşa ve Kadri Bey'den oluşan bir komisyon tarafından sorguya çekilmiştir.³²

Mavroyani Paşa, ilk savunmasında düşmanlarının iftirasına uğradığını belirterek hakkındaki iddiaları reddetmiştir. Ailesinin Osmanlı hanedanına olan sadâkatinin kendisi için de geçerli olduğunu, ihanet etmek bir tarafa padişah için kanımı dökmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bu beyanatın en önemli kısmı, hatıraların varlığını inkâr etmemesidir:

“Hükümdar-ı âli şevketli padişahım efendimiz nezdinde kullarını muzır göstermek maksadıyla ve zat-ı hazret-i padişahîlerinin gazaplarına giriftar etmek için düşmanlarımdan en şedit bazı kimselerzât-ı hazret-i mülukâne-lerine karşı manası belki fena tefsir edilmiş ve etvâr ve harekât-ı şahanelerine taalluk eder birtakım hatıraları cülus-ı meymenet-me'nûs-ı padişahileri zamanında kaleme almış olduğumu beyan ve işâa etmişlerdir. Kullarımdan görmüş oldukları iyiliğe mukabil bu misilli gayet haksız fenalıkları atfeden eşhâs, kâffe-i isnadâtın asıl ve esassız bulunduğunu dünya ve ahiretçe en aziz ve en mukaddes bildiğim şeyler üzerine kasem etmeye kullarını mecbur ediyorlar. Düşmanlarımdan biri ihanetkârane bir ticaret eylemek üzere mezkûr hatıralarımı elde etmiş olduğunu iftira etmeye bile cesaret etmiştir. Hükümet-i seniyyelerine elli ve hânedân-ı mülukânelerine otuz seneden beri hizmet etmiş ve hiçbir gûnâ hata ve kusur etmemiş olduğumdan işbu yeni iftirayı reddederim. İhtiyar başıma bir top güllesi gibi düşen bu belalı iftirayı cân-ı yürekten tezkib ve reddeylerim. Bunca zamandan beri eltâf ve inâyâtına nâ'il olduğum padişahım velinimet efendim hazretlerinin gerek zat-ı mukaddeslerine ve gerek bilcümle hânedân-ı hümayûnlarına lüzûmunda kanımı dökmeye müheyâ bulunurum. Ne hatıralarımda ve ne de evrak-ı sâiremde zat-ı şevket-simât-ı padişahilerine veyahut devlet-i seniyyelerine muzır ve ihanetli veya şüpheyi dâi bir şey yoktur. Varsa Cenâb-ı Hakk beni kahr u mahv etsin. Tarihten müstebân olacağı veçhile aile-i bendegâ-nemden birçok kişi cennetmekân Sultan Abdülhamid Han-ı Evvel hazretleri zamanından beri devlete bilâ kusur hizmetler etmişlerdir.

1 Kasım 1892

Gayet sadık ve mutî kulları
Mavroyanı”³³

İkinci beyanati ilkinde göre daha fazla ayrıntı içermektedir. Yine hatıraların varlığını inkâr etmemiş, bu hatıralarda iddia edildiği gibi padişah ve hanedan aleyhinde ifadeler olduğu iddialarını reddetmiştir. Kendi adı kullanılarak yayın yapılacak olursa bunları tekzip etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Avrupa’daki popülaritesine vurgu yaparak başına gelecek bir olumsuzluğun geniş yankı yapacağını ima etmiş, bir anlamda şöhretini koz olarak kullanmıştır:

“Günbegün adedi tezayüt eden ve kudurmuş köpek gibi olan düşmanlarım tarafından namusum ihlâl edilmiş olduğu şâyî’âsi deverân ettiyse de şeref ve haysiyetime hâlel gelmez, bütün dünyaca malûmum. Bunca tecavüzât yalnız hakk-ı bendegâneme olmuş olsa sokaklarımızın köpeklerinin etrafa dehşet veren havlamaları mesabesinde tutup nazar-ı tahkir ile telakki ederdim. Mel’ûn müfteriler yazıhanemin gözlerine anahtar uydurup veya bazen tesadüfi olarak ortada bırakmış olduğum anahtarlarımı elde edip hatıralarımı mahza zât-ı hazret-i tacdârileriyle hanedân-ı mülukâneleri aleyhinde yazmış olduğum gibi vâhî ve esassız şeyler beyân ediyorlar. Bu gibi şeyler velinimet efendimiz ile kullarına malum olunca şehadethâme tarzında bir tekzip imzalayarak hâkpây-ı hümayûnlarına takdim ettim. İşbu hatıralar şimdi olduğu misilli bundan birkaç ay, birkaç sene ve belki bir asır sonra muhtelifü’l-ahvâl evlâdlarımın veyahut başkalarının ellerine düşüp de zat-ı hazret-i şehriyârilerinin evsâf-ı hamidelerini aks ve tefsir etmek için istimâl edilmemek ve bazı menâfi-i şahsiye uğrunda birtakım abes ve asılsız risâle veya muharrerât yazılırsa cümlesini suret-i resmiye ve aleniyyede tekzip ederim ve bu tekzipât kendi vicdân ve arzum ile olduğunu beyan ederim. Şayet adi ve hain muharrirler zuhûr eder de böyle fena şeyler yazarlarsa Cenâb-ı Hakk’ın cezasına uğrasınlar. Hiç kimseye fenalık etmeyen ve daima herkese iyilikte bulunan zat aleyhine her ne deniyorsa bir cinayet edilmiş olur. Bütün bu isnadât hain adamların tasavvur ve tahayyüllerinden hâsıl olan şeylerdir. Sema ve arzı şahit tutarak işbu beyanatımın cümlesi doğru ve ayn-ı hakikat olduğunu ve müddeânın isbatı için zât-ı hazret-i padişahînin itimat buyuracakları bir zat ile beraber Rum Patrikhanesi’ne gidip patrik efendinin intihâb edeceği iki rahip huzûrunda padişahımız efendimize marûzât ve sadakât-i tammeme bulunduğunu yemin eylemeye hazırım. Padişahımız efendimiz hazretlerine kadîm olan hizmetime mükâfaten yine kemâ fi’s-sabık hizmet-i seniyyelerinde ibka edilmekliğim hususunda ümidim ber-kemâldir.

Sadâkati Test Etmek: Tartışmalı Bir Hatırâtın Etrafında Sertabip
Mavroyani Paşa'nın Sorgusu

1221

Yeminimde hazır bulunacak rahiplerle patrik efendi taraflarından işbu hareketim görülüp tasdik edildikten sonra patrik efendi dahi keyfiyeti atebe-i ulyâya arz etmesini efendimizden istirham ederim, fermân.

3 Kasım 1892

Kulları

Mavroyani”³⁴

Mavroyani Paşa, yakından tanıdığı II. Abdülhamid'e daha fazla güvence vermesi gerektiğinin farkındaydı. Savunmasının etkisini artırmak için din adamları huzurunda yemin etmeye hazır olduğunu, yeminine sadık kalmazsa kiliseden aforoz edilmeye razı olduğunu bildirdi. 3 Kasım 1892 tarihinde İstanbul Rum Patriği Neofitos huzurunda İncil üzerine yemin ederek sadâkatini bir kez de dinî merasimle ibraz etmiştir:

“Sertabîb-i hazret-i şehriyâri devletlü Mavroyani Paşa hazretleri metbû-ı mu'azzam ve mufahhamımız şevketlü padişahımız efendimiz hazretleri ve Devlet-i Aliyyeleri aleyhinde bu tarihe değin muzırr ve bedhahâne ve sadakât ve ubdiyyete münâfî bir şey yazmamış ve söylememiş olduğu gibi bundan böyle dahi gerek tahriren ve gerek şifâhen bu misillü bedhahâne ve sadâakât ve şükrân-ı nimete münâfî ahvâl ve harekâtta bulunmayacağımı ve evlâd ve ahfâdı veya başka kimseler tarafından bu yolda kendi namına isnâd olunarak gerek tahriren ve gerek şifâhen neşriyat vuku bulursa onları tamamıyla tekzip edeceğimi ve bu tekzibi kendi arzusuyla ve vicdanen icraya her vakit hazır olduğunu ve metbû-ı mu'azzam ve mufahhamımız şevketlü Abdülhamid Han efendimiz hazretlerinin zât-ı şevket-simât-ı hümâyûnlarına dâimü'l-evkât habl-i metîn-i sadâkât ve ubûdiyetle merbût olup vazifesini kemâl-i sadâkât ve ubûdiyet ile ifa edeceğimi İncil-i Şerif üzerine yemin ederek taahhüt eylediği tasdik olunur.

3 Kasım 1892

Bervech-i bâlâ eda olunan yeminde hazır bulunan şuhûd:

Cemaat Başkâtibi: Archimandrite Konstantinos

Patrik Vekili: Archimandrite Konstantinos

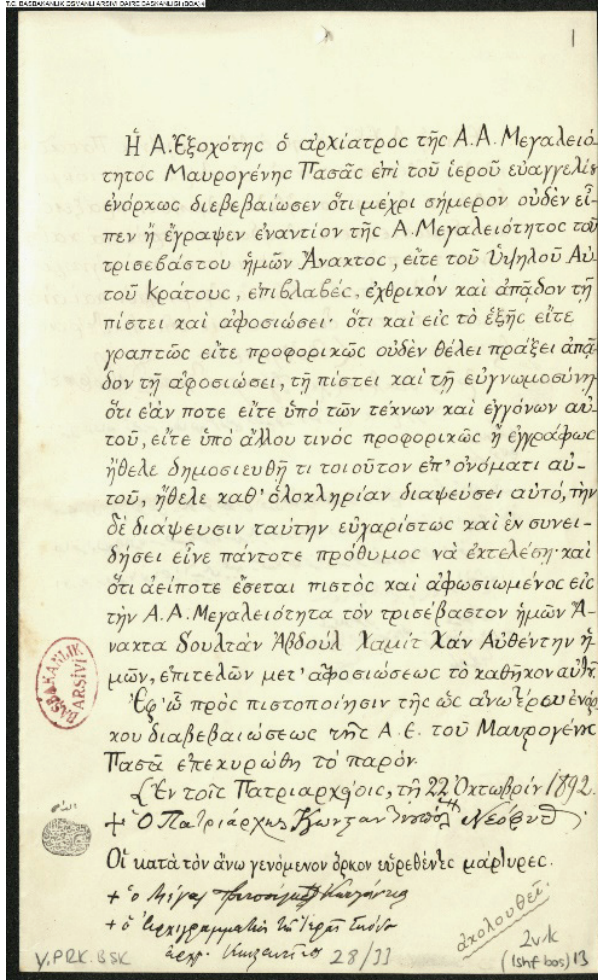
Müşarünileyh Mavroyani Paşa hazretleri huzûr-ı dâiyanemde usûlü veçhile etmiş olduğu bu yemininden half edip zât-ı şevket-simât-ı hazret-i padişâhîlerine sadâkât ve ubûdiyet ve şükrân-ı nimete mugayir ahvâl ve harekât ve neşriyâta tasaddi ederse ayin-i Hıristiyanî veçhile aforoz ve lanete müstahak

34 BOA, Y.PRK.BŞK, 28/33 (13 Rebiulahir 1310/3 Kasım 1892).

ve dışar olacağı arz olunur.

3 Kasım 1892

Ed-Dâi İstanbul Rum Patriği Neofitos³⁵

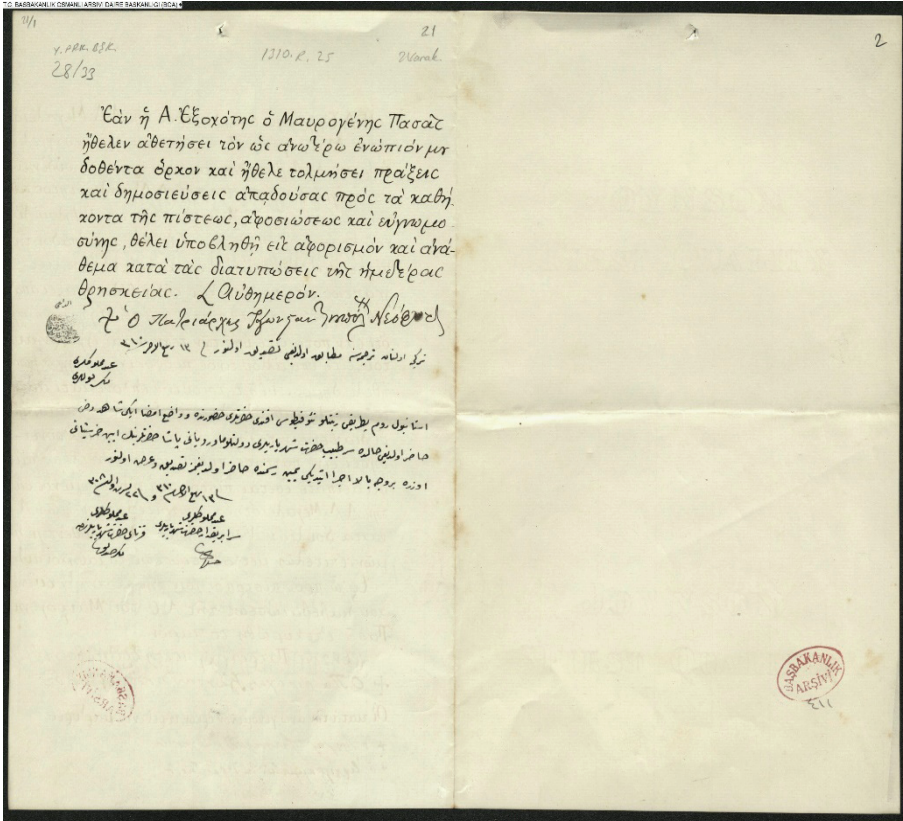
Y.PRK.BŞK.00028.00033.013

Belge 1: Mavroyani Paşa'nın Rum Patrikhanesi'nde icra edilen yemin merasimine ait belge (BOA, Y.PRK.BŞK, 28/33)

35 BOA, Y.PRK.BŞK, 28/33 (13 Rebiulahir 1310/3 Kasım 1892).

Sadâkati Test Etmek: Tartışmalı Bir Hatırâtın Etrafında Sertabip
Mavroyani Paşa'nın Sorgusu

1223

Y.PRK.BŞK.00028.00033.013

Belge 2: Mavroyani Paşa'nın Rum Patrikhanesi'nde icra edilen yemin merasimine ait belge (BOA, Y.PRK.BŞK, 28/33)

Kontrollü Hayat

Mavroyani Paşa, yapılan sorgu ve icra edilen sadâkat testinin ardından serbest bırakılmıştır. Padişahla yaşadığı gerilim sonrası Yıldız Sarayı'ndaki prestijli konumunu kâğıt üzerinde korusa da fiilen eski ağırlığını yitirmiştir. Padişahla zaman zaman yine görüşmüştür, ancak eski iltifat ve teveccühü bir daha kazanamamıştır. Saraydaki itibarını yitirmesi, sadece kendi kariyerini değil ailesini de olumsuz etkilemiştir. Oğlu Washington sefiri Mavroyani Bey'in görevden alınması, babasının sultanla yaşadığı problemlere bağlanmıştır.³⁶

36 Kuneralp, agm., s. 102.

Şüpheliğiyle bilinen II. Abdülhamid, iltica ve sorgu olayının ardından paşa üzerindeki kontrolünü artırmıştır. Saraya, Mavroyani Paşa'nın gidip geldiği yerler ve gördüğü kişiler hakkında düzenli bilgi akışı olmuştur:

“Mavroyani Paşa dünkü pazartesi günü saat beşi yirmi dakika geçerek Mabeyn-i Hümayun-ı cenâb-ı mülûkânedden konağına gelip saat on buçukta arabasına râkiben Beyoğlu'nda Ağa Camii civârında Yeniköylü Foti'nin kârhânesine giderek bir buçuk saat sonra Atcambazı'nda oyuncu Mari'nin Bahçelihamam Sokağı'nda vâki' hanesine gidip dört saat sonra bir kira arabasına binerek leylet saat altıya yirmi dakika kalarak konağına vürûd ve saat yediyi on dakika mürûrunda Mabeyn-i Hümayun'a dühûl eylediği ma'rûzdur.”³⁷

Paşanın özel hayatı da gözetim altında tutulmuştur. Konutunda muhtelif aralıklarla beraber yaşadığı Madam Patos³⁸ ve Madam Matilda ile evleneceği yönündeki söylentiler saraya aktarılmıştır.³⁹ II. Abdülhamid, şehzadelikinden beri özel hayatına vâkıf olan ve “deli”⁴⁰ olarak anılan Mavroyani Paşa'yı yaşadıkları sorunlara rağmen kendisinden uzaklaştırmamıştır. Bağlılığını artırmak için para ve atıye vermeye devam etmiştir.⁴¹

Sonuç

Mavroyani Paşa ile padişah arasındaki güven, paşanın hatıralarını yazdığıın jurnal edilmesi üzerine sarsıntıya uğramıştır. Yakın adamlarından birinin sadâkatsizlik belirtisi, çevresindeki insanlara kuşkuyla yaklaşan II. Abdülhamid'i harekete geçirmiştir. Aleyhindeki hareketlilikten ürken Mavroyani Paşa, padişahın vereceği cezanın boyutlarını kestiremediği için kendisini yakın hissettiği başka bir siyasi gücün himayesine girmiştir.

Normal bir hiyerarşik ilişkide bir devlet görevlisinin işlediği suç için bağımsız yargı organlarının devreye girmesi gerekirken paşa kendisini bekleyen akıbeti bilemediği için Rus Sefarethanesi'ne sığınmıştır. II. Abdülhamid döneminde sık rastlanan durumlardan biri olan yabancı misyonların himayesine girerek korunma yöntemi, patrimonyal yönetim tarzının dışavurumlarından biridir. II. Abdülha-

37 BOA, Yıldız Sarayı Arzuhal Jurnal (YPRK.AZJ), 23/70 (31 Ocak 1893/13 Receb 1310).

38 BOA, Y.PRK.ZB., 11/31 (21 Ramazan 1310/8 Nisan 1893).

39 BOA, Y.PRK.ZB., 11/42 (5 Şevval 1310/22 Nisan 1893).

40 İnal, *age.*, C. I-V, s. 682.

41 BOA, Yıldız Sarayı Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 80/226 (10 Safer 1311/22 Ağustos 1893).

mid döneminin sadrazamlık yapmış üç önemli simasının Osmanlı tarihinde daha önce rastlanmayan şekilde saraydan gelecek tepkiden ürkererek İngiliz ve Fransız temsilciliklerine sığınmaları bunun tipik örnekleridir. II. Abdülhamid, Rusya ile olan dostluğunun etkisiyle paşayı kolaylıkla elçilikten alarak Yıldız Sarayı'nda sorgulatmıştır. Paşanın konutunda ele geçirilen özel evrakının incelenmesinin eşlik ettiği sorgu süreci, basın üzerindeki sansür sebebiyle iç basında haber yapılamamıştır. Mavroyani Paşa'nın Avrupa'daki prestiji sebebiyle iltica ve sorgu sürecine ait detaylar, İstanbul'daki muhabirler aracılığıyla düzenli olarak Avrupa basımına aktarılmıştır. Saray, dış basımın yaptığı haberleri Osmanlı elçilikleri aracılığıyla takip etmiştir. Mavroyani Paşa, Sultan II. Abdülhamid'e hukukî ve dinî bağlayıcılığı olan teminatlar vererek herhangi bir hatırat yayını durumunda derhal tezkip edeceğini bildirmiştir. Padişah, paşadan aldığı bağlılık senediyle hem Mavroyani Paşa aleyhinde dönüp dolaşan söylentileri paşanın özel evrakı ve sözlü beyanatu üzerinden tahkik etme imkânı bulmuş hem de muhtemel bir yayın için kendince sağlam güvenceler almıştır.

II. Abdülhamid ve Mavroyani Paşa arasındaki gerilim, paşanın verdiği güvencelerle azalmış ancak yok olmamıştır. Paşa, sahip olduğu bilgilerin değeri sebebiyle potansiyel bir tehlike oluşturduğu için saraydan tamamen uzaklaştırılmamıştır. Kontrollü ve kısmen münzevi bir hayat yaşamış, padişahla olan ilişkisi eskisine nazaran daha az olmuştur. II. Abdülhamid, paşanın Avrupa'daki prestijini bildiği için fiili bir yaptırıma gitmemiştir. Artan muhalefete katılımını önlemek için kendisinden uzaklaşturmamış, verdiği atiyelerle kendisine olan bağlılığını artırmaya çalışmıştır.

Sekiz cilt olduğu bilinen anıların saray tarafından ele geçirilen yüz elli iki sayfalık kısmı, padişaha sunulan kısa özetten anladığımız kadarıyla kıymetli ayrıntılar barındırmaktadır. Sarayın elde ettiği nüsha bugün Osmanlı Arşivi'nde bulunmadığı için diğer zararlı evraka yapıldığı gibi külhanda yakılmış olma ihtimali kuvvetlidir. Anılar tamamen yok olmadıysa ve bir gün ortaya çıkarsa günümüz tarihçilerine imparatorluğun geçirdiği çalkantılı yılları bir hekimin gözünden okuma fırsatı sunacaktır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİDd.): 2/32.

Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Belgeleri (HR.SAİD.): 3/27.

İrade Hususi (İ.HUS.): 71/35.

Yıldız Sarayı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.): 23/70.

Yıldız Sarayı Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.): 26/86; 28/33.

Yıldız Sarayı Hususi Maruzat (Y.A.HUS.): 266/102; 319/97.

Yıldız Sarayı Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.): 80/226.

Yıldız Sarayı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB.): 13/10; 11/31; 11/42.

Sürelî Yayınlar

“Devletlü Mavroyani Paşa Hazretleri”, *Sıhhat*, S. 42, 9 Eylül 1885.

“Müteveffa Mavroyani Paşa”, *İkdam*, S. 2728, 24 Ocak 1902.

“Resimlerimiz”, *Servet-i Fünun*, 24 Kanunısani 1317, S. 563.

“Turquie”, *Le Temps*, 1 Novembre 1892.

“Turquie”, *La Patrie*, 1 Novembre 1892.

“Vefat”, *İkdam*, S. 2727, 23 Ocak 1902.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Andrianopoulou, Konstantina, *Alexander Mavroyeni Bey: From The 19th Century Reform Era to the Young Turk Revolutin Through the Life and Ideology of a Neophanariot Ottoman Bureaucrat*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Atuf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, haz. M. Metin Hülagu, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Blancard, Théodore, *Les Mavroyéni Histoire d'Orient*, C II, Ernest Leroux, Paris 1909.

Çelik, Hüseyin, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Doktor Pardo, "Doktorluklarının Ellinci Sene-i Devriyesi Olmak Mülabeesiyle Devletlü Mavroyani Paşa Hazretlerinin Terceme-i Haline Dair Malumat", *Ceride-i Emakini's-Sihha*, Ocak-Şubat 1894, S. 94-95, s. 15-19.

Eldem, Edhem, *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazuları V. Murad ile Cléanthi Scalieri*, C I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul 2006.

Göçmen, Muammer, *İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri (1889-1902)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

Günergun, Feza, "Spiridon Mavroyeni Pacha (1817-1902) Et Sa Contribution à la Diffusion des Sciences Médicales dans L'empire Ottoman", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C 6, S. 1, 2004, s. 37-63.

Hatemi, Hüsrev, "Mavroyani Paşa'nın Hayatı", *Tarih ve Toplum*, S. 8, 1984, s. 4.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, C VI-X, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Kuneralp, Sinan, "Ottoman Diplomatic and Consular Personnel in the United States of America, 1867-1917", ed. Nur Bilge, Criss, Selçuk Esenbel, Tony Greenwood, and Louis Mazzari (editors), *American Turkish Encounters: Politics and Culture, 1830-1989*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2011.

Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prososografik Rehber*, Isis Press, İstanbul 1999.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, haz. İsmet Miroğlu, Berekat Yayınevi, İstanbul 1983.

Mariani, Angelo-Silvestre, Armand, "Mavrogény Pacha", *Album Mariani*, C 2, Librairie Henry Floury, Paris 1896 (sayfalar numarasız).

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Pakalın, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmani Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, C XI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Paul de Réglâ, "Son Exc. Mavrogény Pacha", *La Revue Diplomatique*, S. 45, 5 Kasım 1892, s. 1-3.

Paul de Réglâ, *Au Pays de l'Espionnage: Les Sultans Mourad V et Abd-ul-Hamid II*, Librairie J. Strauss, Paris 1902.

Paul de Réglé, *Les Bas-fonds de Constantinople*, Tresse and Stock, Paris 1892.

Semih Mümtaz S., *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1948.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y., “Abdülmecid’in Kadınları ve Çocukları”, *Akşam*, S. 10243, 23 Nisan 1947, s. 5.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y., “Abdülmecid’in Ölümü”, *Akşam*, S. 10043, 2 Ekim 1946, s. 5.

Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010.

Terzi, Arzu, “Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilât ve İdaresi (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C 11, S. 1, 2010, s. 49-64.

The Queen's Ambassador to the Sultan Memoirs of Sir Henry A. Layard's Constantinople Embassy 1877-1880, ed. Sinan Kunalalp, The Isis Press, İstanbul 2009.

Timur, Taner, “Mavroyani Paşa Anlatıyor: Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu?”, *Tarih ve Toplum*, S. 6, Haziran 1984, s. 30-35.

Timur, Taner, “Son Dönem Osmanlı Hekimleri Üzrine Birkaç Not”, *Tarih ve Toplum*, S. 14, 1985, s. 5-7.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Mahmut Celalettin Paşa'ya Dair I-II”, *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 49-50, Ocak-Şubat 1954, s. 2906-2911.

Vámbéry, Arminius, “Personal Recollections of Abdul Hamid II and His Court”, *The Nineteenth Century and After*, C. 66, S. 389, 1909, s. 69-88.

Whitman, Sidney, *Turkish Memories*, William Hainemann, London 1914.

Ziya Şakir, “Yıldız Sarayı'nda 33 sene Bir Haremağasının Hatıraları”, *Son Posta*, 15 Ocak 1938, s. 10.

Ziya Şakir, *Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler*, Çatı Kitaplığı, İstanbul 2008.